

Мавріна О. С.

ЩОДО ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ ТАТАРСЬКОЇ ЗНАТІ В ТАВРІЙСЬКОМУ ДВОРЯНСЬКОМУ ДЕПУТАТСЬКОМУ ЗІБРАННІ

Найбільш ранні справи в фонді “Таврійського Дворянського Депутатського Зібрання” Державного архіву Автономної республіки Крим (ф. 49), що стосуються надання татарській знаті дворянського титулу, датуються початком 90-х років XVIII ст., тобто ще до створення Таврійської губернії і Таврійського Дворянського Депутатського Зібрання (далі ТДДЗ). Очевидно, справи, що стосувалися дворян Таврійської губернії, передавалися після її створення до ТДДЗ із Новоросійської губернії.

Про те, що така передача дійсно відбувалася, свідчить справа 1804 року “О переводе дворянских документов в связи с разделением Новороссийской губернии в Таврическое дворянское собрание. Списки и родословные дворян” [ГААРК, ф. 49, д. 114, 11 л.]. Новоросійська губернія, центр якої розташувався в м. Єкатеринославі з 1797 по 1802 роки – м. Новоросійськ (нині м. Дніпропетровськ), в 1802 році була розділена на три губернії – Миколаївську, Єкатеринославську і Таврійську.

З матеріалів, що містяться у вищеназваній справі, стає зрозуміло, що ТДДЗ 30 квітня 1804 року отримало лист-повідомлення з Єкатеринославського Губернського Дворянського Зібрання за підписом губернського очільника дворянства щодо передачі справ дворян колишньої Новоросійської губернії до Таврійської губернії. Ці документи надійшли ще до розділу Новоросійської губернії і стосувалися дворян тих повітів, що відійшли з Єкатеринославської губернії до Таврійської, а саме Сімферопольського і Перекопського [ГААРК, ф. 49, д. 114, л. 1]. Очевидно, адміністративно-територіальне упорядкування нових одиниць відбувалося поступово, фонд ТДДЗ почав формуватися починаючи з 1803 року, тобто тільки через рік після створення губернії.

У листі єкатеринославський очільник дворянства повідомляє про рішення передати до ТДДЗ як справи щодо дворянського походження, так і докази за невіршеними справами, а також одну справу, за якою було ухвалено рішення й докази, представлені в

Герольдію. Відповідні документи були підготовлені й разом з описом передані до ТДДЗ з вимогою надати підтвердження їхнього отримання [ГААРК, ф. 49, д. 114, л. 1].

У справі міститься опис доказів (із зазначенням кількості аркушів у кожному) з Єкатеринославського Губернського Дворянського Зібрання, що має 4 позиції, 3 з яких не мають відношення до татарської знаті, а в 4-й позиції опису зазначено, що передається справа з доказами на 18 сторінках “покійного Крим Гірей Султана удови Зейнеб хані і дітей її Амет Гірей Султана, Селім Гірей Султана, покійного Кази Гірей Султана удови Фатіме хані Карагош сина її Селим? Гирей Султана[,] титулярного радника татарина Сагадет Гірей Султана і Кутлу Гирей Султана” [ГААРК, ф. 49, д. 114, л. 2].

На сьогодні у справі збереглися тільки копії документів за першими трьома позиціями опису [ГААРК, ф. 49, д. 114, л. 3–10], документи татар відсутні. Але як можна судити з доповіді секретаря від 30 квітня 1804 року, всі документи за попереднім описом були отримані ТДДЗ, в тому числі й татарські. ТДДЗ повідомило Єкатеринославське Дворянське Зібрання про отримання документів згідно з описом і долучило їх до тих документів, що подаються в ТДДЗ разом із зверненнями [ГААРК, ф. 49, д. 114, л. 11]. Можливо, документи були передані до окремої справи або справ татарської знаті.

Якщо проаналізувати в кількісному відношенні справи щодо дворянства татар із фонду ТДДЗ, що значаться під 1803 роком, то їх налічується 63 – з них 2 справи 1791 року, 1 справа 1794 року, 1 справа 1796 року і 59 справ, розпочатих у 1797 році. Об’єднує ці справи те, що вони, як правило, невеликі за об’ємом – мають від 1 до 3 листів, а також тільки дату відкриття справи за першим документом, що міститься в ній, і не мають дати закінчення, тобто закриття справи. Таким чином, справи містять, як правило, по одному або по два документи – в основному це звернення щодо надання дворянського титулу, що залишилися без розгляду.

Справи, що значаться за описом під 1804 роком, є вже більшими за об’ємом і мають початкову і кінцеву дати, причому, як правило, дата початку справи відповідає рокові, за яким вона значиться в описі.

Ще одним прикладом того, що справи з Новоросійської губернії в Таврійську були передані не одразу, є справа “О неутверждении в дворянском звании лиц. Список не доказавших свое дворянское происхождение” [ГААРК, ф. 49, д. 219, 10 л.].

Таврійська губернська казенна експедиція в листі від 2 липня 1808 року за № 2729 повідомляє ТДДЗ про отримання з Новоросійського губернського правління копій свідоцтв різних осіб, що засвідчують їхнє походження від благородних предків (татар поміж цих осіб немає). Як зазначається у листі Таврійської губернської казенної експедиції, надіслані свідчення вимагають додаткової інформації, а саме: сімейних списків із зазначенням віку, сімейного стану, кількості членів родини, сімейних статків. Вимоги щодо надання додаткової інформації були надіслані повітовим очільникам дворянства [ГААРК, ф. 49, д. 219, лл. 1–10].

Слід зазначити, що, очевидно, дворянські зібрання на початку ХІХ століття ще не мали чітко визначеної процедури як розгляду таких документів, так і прийняття рішень у справах, що стосувалися дворянства й особливо дворянства татарської знаті. Про це свідчить справа “О присылке в департамент Герольдии дворянских родословных книг” [ГААРК, ф. 49, д. 209, лл. 3–4]. У ній містяться матеріали щодо указу Герольдії від 28 листопада 1807 р., який надійшов до Дворянського Депутатського Зібрання, і в якому йшлося про те, що ще 20 квітня 1805 року Дворянським Депутатським Зібранням було наказано надсилати дворянські родоводи у встановленому порядку, і наголошувалося, що від деяких Зібрань родоводів не надійшло [ГААРК, ф. 49, д. 209, 5 л.].

Указом визначено, що ДДЗ повинні надіслати родовідні книги із зображенням гербів і родоводами, а також в стислі терміни представити в алфавітному порядку списки щодо того, які саме фамілії і в яку частину родовідної книги внесені на сьогоднішній день [ГААРК, ф. 49, д. 209, лл. 1–2]. ТДДЗ вирішило надіслати в Герольдію в алфавітному порядку списки про внесення фамілій до родовідної книги, про що 20 березня 1808 року повідомило Герольдію відповідним рапортом [ГААРК, ф. 49, д. 209, лл. 3–4].

Ще одним прикладом невідпрацьованості процедури розгляду документів такого виду в ТДДЗ і постійного ускладнення її

владою, шляхом видання різноманітних роз'яснень, циркулярів, доповнень, законів урядового Сенату, може бути справа “О присылке из Герольдии дел Сарандова, Папандопула, Папахристовых и Ширинских” [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 81].

Справа складається з 4 справ, повернутих із Герольдії; також в ній міститься указ із Герольдії від 29 липня 1840 року щодо повернення в ТДДЗ справ родів Сарандова, Папандопула, Папахристових і Ширінських для доповнення документами згідно із Законом від 27 березня 1840 р. [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 1].

Матеріали справи про дворянство Ширінських, а саме капітана Алі мурзи, почали розглядатися Депутатським Зібранням ще у 1829 році [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 13–20а]. 16 квітня 1831 року ТДДЗ направило у Правлячий Сенат по Герольдії рапорт про хід розгляду цієї справи і з ним копію рішення ТДДЗ від 24 серпня 1829 року про внесення Алі мурзи Ширінського у II частину родовідної книги.

У рапорті йдеться про те, що ТДДЗ розглянуло документи, представлені поміщиком капітаном Алі мурзою Ширінським для доказу дворянства, а саме: указ від 12 травня 1796 р. на ім'я князя П. О. Зубова про пожалування йому земель, припис князя П. О. Зубова колишньому правителю Таврійської області й відкритий лист із цього приводу, указ державної комісії від 11 липня 1810 р. про пожалування Ширінському капітанського чину, службовий атестат із формулярним списком. На основі цих документів 24 серпня 1829 року ТДДЗ винесло рішення про внесення капітана Алі мурзи Ширінського у II частину родовідної книги Таврійської губернії. У зв'язку з тим, що докази про давнє походження роду Ширінів були представлені на розгляд Герольдії ще Комісією з розгляду магометанських та грецьких родів, Алі мурза Ширінський вноситься в родовідну книгу не за древністю походження, а за пожалування йому на військовій службі чину капітана і нерухомого майна (маєтку) [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 14–14об.].

У копії рішення ТДДЗ про внесення Алі мурзи Ширінського у II частину родовідної книги Таврійської губернії, яка також була надіслана в Сенат по Герольдії, міститься більш конкретна інформація, які саме документи розглядалися на засіданні, і це дає можливість скласти уявлення про послужний список, сімейний

стан і майнові статки Алі мурзи Ширінського [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 15–18].

Катерина II указом від 12 травня 1796 р. на ім'я князя П. О. Зубова жалує поручику Алі мурзі в Таврійській області 3 500 десятин землі із млином (“никому не отданных”) та 5 десятин виноградників у Судаку. Князь П. О. Зубов на основі указу Катерини II видає розпорядження правителю Таврійської області генерал-майору і кавалеру С. С. Жегуліну про виділення земель Алі мурзі та видання документа на землю [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 15].

18 лютого 1797 р. на основі указу Катерини II генерал-майор С. С. Жегулін у відкритому листі № 366 від 18 лютого 1797 року повідомляє про виділення Алі мурзі земель у Феодосійському повіті при селищах Бурнаш Чуткін, Чапар Берди, Кора Ассан, Сарилар, Корсіут (Корш(м)ут) Келеш (Келеги, Келечи), Аю-Беллі, Байтю Решек, Багалчік, Беш Куча, Чіпар, Ахмед Елі, Сеід Елі, Бахче Елі, Уйсюль Кум, Чече, Рачиш(м) Калгалик Ери, частину землі при селищі Ум Кепе, а при селищі Чутку – частину млина та виключення цих земель із казенного відомства [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 15об.].

11 липня 1810 року командирю Феодосійського кінно-татарського полку поручику Алі мурзі Ширінському присвоєно звання капітана, про що свідчить копія указу державної комісії від 11 липня 1810 року № 2019 на ім'я генерал-майора артилерії О. П. Єрмолова [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 15об.], а також копія припису від 8 серпня 1810 року за № 1421 від О. П. Єрмолова Алі мурзі про присвоєння йому звання капітана за “усердие проявленное при формировании конно-татарского полка” [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16].

Похвальний атестат від 18 травня 1815 року за № 2910 та підписом генерал-лейтенанта О. М. Бахметьєва був виданий Алі мурзі за відмінну службу разом із його полком на кордоні Подільської губернії для запобігання місцевості від чуми, яка в цей час “лютувала в турецьких володіннях” [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16].

Формулярний список Алі мурзи від 26 червня 1817 року за підписом генерал-майора князя (Кая-бея) К. М. Балатукова свідчить, що свій військовий шлях Алі мурза розпочав, вступивши

на службу до штату генерала анкера графа П. О. Зубова, йому було присвоєно звання поручика 11 травня 1796 року. 5 січня 1797 року Алі мурза був звільнений зі служби, але після формування 4-х кримських полків за вибором дворянства Алі мурза 24 травня 1807 року знову вступив на службу до Феодосійського кінно-татарського полку – полковим командиром, 6 липня 1810 року йому присвоєно звання капітана за успішне формування полку. Алі мурза декілька разів виступав у походи на чолі свого полку, в тому числі ніс службу як кордонна варта в Херсонській губернії по березі річки Дніпро в липні 1811 року за наказом Херсонського військового губернатора і кавалера Дюка де Рішельє. За його ж наказом Алі мурза проходив службу в липні 1812 року у 2-й Західній армії під командуванням генерала від інфантерії князя П. І. Багратіона [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16об.].

З 11 травня 1812 року Алі мурза на чолі полку, виконуючи секретне розпорядження генерал-майора Г. Д. Гловайського, служив у “кордонній противу неприятеля стражі”, тобто виконував прикордонний нагляд у Волинській губернії по річці Буг, з 10 липня 1812 року і до дня розпуску полку та відправки у Крим 3 червня 1815 року здійснював службу на утриманні кордонної стражі Подільської губернії по річці Дністер у 2-й Західній армії під командуванням корпусного командира і кавалера барона Д. Є. Остен-Сакена [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16об.].

Як зазначається в формулярному списку, Алі мурза в військових діях участі не брав, але сприяв припиненню чуми в Балтському повіті в 1813 році, про що йому і було видано похвальний атестат, про який йшлося вище [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16]. У відпустці Алі мурза був у 1810 році 20 днів, штрафів по суду і без суду не мав, атестований достойно [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 16об.].

На час складання формулярного списку 26 червня 1817 року Алі мурзі було 45 років, мав дружину Фатьму-Султан, сина Аметчу 10 років та чотирьох доньок: Сале, Айше, Катче, Арифє – відповідно 16, 15, 13, 12 років. У Феодосійському та Перекопському повіті володів лісом, землею й іншими угіддями – загалом близько 10 тисяч десятин, а при селищі Мурзакой, в якому і проживав, мав ще і фруктовий сад, а також 3-х душ селян чоловічої статі [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 17].

У зв'язку з тим, що ТДДЗ розглядало справу роду Ширінських у 1820 році і винесла рішення внести Ширінських у 4-ту частину родовідної книги (рішення було направлено до Герольдії), то була витребувана довідка по цій справі загалом і дані відносно Алі мурзи Ширінського. Довідка зазначала, що у 1820 році родоначальник роду Алі бей Ширінський подав документи у Комісію з розгляду магометанських та грецьких родів, серед яких були грамоти та фірмани, родовід та сімейні списки, в тому числі й сімейний список Алі мурзи. За сімейним списком 1820 року зазначалося таке: **Алі мурза Ширінський** – 46 років, капітан, полковий командир Феодосійського кінно-татарського полку, проживає в селищі Мурзакой. Алі мурза має дружину Фатьму-Султан, сина Аметчу 13 р. та чотирьох доньок: Сале-Султан – 17 р., Айше-Султан – 15 р., Китче-Султан – 14 р., Аріфе-Султан – 13 р. Щодо майна зазначено, що Алі мурза із сімейством володіють у Феодосійському повіті нерухомим майном при 10 селищах, а саме мають орні, сінокісні землі, ліс і фруктові сади – всього приблизно 20 тисяч десятин [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 17; д. 6540, л. 77об., Мавріна 2009, 112].

На основі розглянутих документів 24 серпня 1829 року ТДДЗ **вирішило**, що хоча Герольдія не дала відповіді по рішенню ТДДЗ щодо Ширінських 1820 року, але Алі мурза Ширінський подав на розгляд Зібрання звернення на основі Грамоти 21 квітня 1785 року, військової служби, військового чину, нерухомого маєтку, що дає право на внесення його із сімейством у 2-гу частину родовідної книги Таврійської губернії, про що Алі мурзі була видана довідка, а копія рішення направлена у Правлячий Сенат по Герольдії [ГААРК, ф. 49, д. 1546, л. 18].

Герольдія розглянула справу Алі мурзи Ширінського тільки в 1840 році, про що свідчить виписка із журналу Тимчасової Присутності Герольдії від 12 лютого 1840 року, в якій зазначається, що Герольдія розглянула рішення і рапорт ТДДЗ про внесення Алі мурзи Ширінського у дворянську книгу, а також навела довідку (“*справку*”) з цього питання, за якою виявилось, що міністром юстиції було внесено на розгляд Комітету Глав Міністрів прохання деяких поміщиків із литовських татар про визнання у дворянстві дітей тих із них, які на службі отримали особисто чин і ордени, не чекаючи закінчення справи про права на дворянство

загалом магометан і греків. Але спираючись на указ імператора від 6 червня 1839 року про дозвіл Герольдії у вигляді тимчасового заходу “не затруднятися удостоверенням по вимогам Военного и Гражданского начальства о признании в дворянстве детей татар, которые приобрели личной службою дворянское звание...” Герольдія ухвалила рішення – розгляд справи капітана Алі мурзи Ширінського зупинити до вирішення справи загалом про права на дворянство магометан і греків [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 19–20об.].

26 серпня 1840 року ТДДЗ розглядало питання про повернення з Герольдії справ Сарандова, Папандопула, Папахристових і Ширінських (Алі мурзи) та доповнення їх документами згідно із Законом від 27 березня 1840 р., тобто доповнення метричними свідоцтвами про законність народження, свідченнями щодо судимості та штрафів, і ухвалило рішення повідомити про це полковника Алі мурзу, а також Феодосійського повітового очільника дворянства. Відповідний лист було направлено 17 вересня 1840 року за № 404 [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 32–34].

Тільки 22 лютого 1846 року ТДДЗ отримало відповідь від Феодосійського очільника дворянства (після неодноразових звернень ТДДЗ з цього приводу), в якому повідомлялося, що листи щодо доповнення документів були направлені Алі мурзі 5 жовтня і 22 грудня 1840 року – відповіді отримано не було. У повіті відбулися вибори нового повітового очільника дворянства, який неодноразово звертався з листами як до поручника Аметчі мурзи, сина померлого полковника Алі мурзи Ширінського, так і до всіх інших мурз повіту про необхідність доповнення справ про дворянство додатковими доказами [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 44–44об.].

21 травня 1846 року ТДДЗ розглядало на засіданні лист Феодосійського повітового очільника дворянства від 18 травня 1846 та відповідь (*отзыв*) відставного поручника Аметчі мурзи, що всі документи, які були у покійного батька Алі мурзи, було представлено в 1820 році в колишню Комісію з розгляду справ магометан і греків, що діяла при Дворянському Зібранні [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 46, 47, 51–54].

Слід зазначити, що у справі про дворянство роду Ширінських, до якої долучило свої документи і сімейство Алі мурзи (спочатку

на розгляд у 1820 році, а потім у 1852 році), ніяких додаткових даних і свідчень віднайти не вдалося, окрім інформації за сімейним списком. У сімейному списку 1847 року, поданому на розгляд у ТДДЗ, зазначалося, що на чолі сімейства померлого полковника Алі мурзи Ширінського є його син Аметша мурза 39 років (поручник у відставці), що проживає в селищі Мурзакой, має дружину Каракоз і сина Мустафу 1 р. Його спадкові маєтки розташовані в селищах Феодосійського повіту, а саме: Мурзакой, Сеїт-Елі, Танагельди, Сабан-Боур, Бурундук, Чійкин, Коп-Кипчак, Джапор-Берди, а також при розореному селищі Есен-Екі – загалом орної, сінокісної, лісової і садової землі 12 200 десятин [ГААРК, ф. 49, д. 6540, л. 119]. За ухвалою засідання ТДДЗ 1852 року винесено рішення “померлого гвардії полковника Алі мурзи Ширінського сина поручника Аметчу мурзу і його дружину Каракоз ханім” визнати у дворянському званні [ГААРК, ф. 49, д. 6540, л. 125].

Що ж стосується справи про повернення документів Алі мурзи, то в ній наявний ще один документ, а саме указ Правлячого Сенату від 28 лютого 1858 року, в якому зазначається, що в Сенаті розглядалися повідомлення у справах із ТДДЗ, які не отримали остаточного рішення, в тому числі це стосується і рішення щодо дворянства Алі мурзи Ширінського, указу по якому до цього часу отримано не було. Правлячий Сенат навів довідки з цього питання й повідомляє ТДДЗ, що Герольдія, виходячи із резолюції 16 липня 1840 року, керуючись указом Державної ради від 27 березня 1840 року, передала всі наявні у неї справи магометан і греків, в тому числі й Ширінських, до відповідних Зібрань, [ГААРК, ф. 49, д. 1546, лл. 55–55об.].

Проаналізовані матеріали показують, що у зв’язку з великою кількістю документів, що подавалися як на розгляд ТДДЗ так і на розгляд Герольдії, справи розглядалися з великою затримкою, а численні додаткові розпорядження, що йшли від влади, ускладнювали цей процес.

ЛІТЕРАТУРА

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 114. 11 л. О переводе дворянских докумен-

тов в связи с разделением Новороссийской губернии в Таврическое дворянское собрание. Списки и родословные дворян.

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 209. 5 л. О присылке в департамент Герольдии дворянских родословных книг.

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 219. 10 л. О неутверждении в дворянском звании лиц. Список не доказавших свое дворянское происхождение.

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 1546. 81 л. О присылке из Герольдии дел Сарандова, Папандопула, Папахристовых и Ширинских.

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 6540. 246 л. О дворянстве рода Ширинских.

Маврина О. С. Сторінки із сімейної історії мурз Ширінських у XIX ст. // **Сходознавство**, 2009, № 48.